cyan magenta yellow black File: P.12-13 fl ˙ Æ˝ ” 2

عەلی وەردی مێژوونووس و زانای کۆمەڵناس

بۆتان جەلال

عەلی وەردی (1913-1994)مامۆستا و مێژوو ووس و کۆمەڵناس، بە یەکێک لە نووسەرە ناودارەکانی عێراق لە قەڵەم دەدرێت و بەوە دەناسرێت زۆر بە قوواڵی چۆتە نێو ڕەگاژۆبوونی واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی عێراقیەکان و بە دەیان کتێبی لەسەر ئەم بابەتە نووسیوە، لە ژیانیدا خۆی نەخستۆتە ناو ڕەشمالی سیاسەت و لایەنگری لە هیچ حیزب و کۆمەڵا و دەستەڵات و دەسەڵاتدارانی عێراق نەکردووە، بەبێ لایەنی ژیاوە و بێ لایەنی کارە ئەدەبی و مێژوویی و کۆمەڵناسیەکانی خۆی ئەنجام داوە، ئەم نووسەرە بە یەکێک لە پێشەنگەکانی ڕێڕەوەی عیلمانییەت لە عێراق دادەندرێت و بیرورای زۆر سەرنج ڕاکێشانە دەربارەی ئەم ڕێڕەوە دەرخستوە و دەربارەی جوگرافیا و مێژووی گەلانی عێراق بیرو بۆچوونی تایبەتی خۆی هەیە. کە زۆر جاران بیرورِاکانی سەرچاوەن بۆ یەکلایی کردنەوەی مەسەلە ناکۆکەکان جگە لەمانەش دەربارەی ستەمی کۆمەڵایەتی (القیم الاجتماعی) یەوە یەکێکە لەو نووسەرە جەربەزە و ئازایانەی کە بێ دوو دڵی پەنجەی خستۆتە سەر دیاردەکانی و خەڵکی لێ وشیار کردۆتەوە.

عەلی وەردی لەشاری بەغدا لە ساڵی 1931لە گەڕەکی (الشواتە) لە دایک بووە، ساڵ 1940بڕوانامەی ماستەر وپاشان لەساڵی 1950دکتۆرای لە زانکۆی تەکساس لە وڵاتە یەکگرتووەکان ئەمریکا بەدەست هێناوە، کاتێک سەرۆکی زانکۆ کە بڕوانامەی پێداوە پێی ووتوە (ئەی وەردی تۆ دەبیتە یەکەم زانا لە زانستی کۆمەڵناسی لە جیهاندا).

دوای بە دەست هێنانی دکتۆراکەی دەگەڕێتەوە عێراق لە کۆلیژی ئەدەبیات دەرس دەڵێتەوە و سەدان قوتابی لەسەر دەستی ئەم زانایە دەردەچن و خزمەت بە کۆمەڵگا دەکەن.

وەردی لە نووسینەکانی دا هەرگیز پەنای بۆ مارکسیەت یان ئایدۆلۆژیای نەتەوایەتی نەبردووە ئەمەش زۆرجار گرفت و کێشەی لەم لاو ئەولا بۆ دروست دەبوو، راستگۆیانە دەچووە بنج و بنەوانی بەڵگە مێژوویبیە ڕاستەقینەکان و بە دەستپاکیەوە بێ ئەوەی هیچ تەوژمێکی نەتەوایەتی یان ئایینی و مەزهەبی کاری تێبکات، زانیارییەکانی دەگوازتەوە و ڕاستییەکانی دەدرکاند، هەر ئەم خاسڵەتانەی بوە هۆی ئەوەی کتێبەکانی بەچاوێکی ڕێز و ڕاستگۆیانە لەلایەن خوێنەر و توێژەرانیش تەماشا بکرێت و گرفت و کێشەی لەم لاو ئەولا جیهاندا).

وەردی لە نووسینەکانی دا هەرگیز پەنای بۆ مارکسیەت یان ئایدۆلۆژیای نەتەوایەتی نەبردووە ئەمەش زۆرجار گرفت و کێشەی لەم لاو ئەولا دروست دەکرد، بایەخپێدانم بەو نووسەرە زیاتربوو. ئەو ئەدیبانە بانگەوازی زەروریەتی پێوەندیبڕین بە ئەدەبی تەقلیدی و زمانی کۆنیان دەکرد کە ڕەوانبێژی وشک بەسەریدا زاڵبوو، و واقیعیشی وەک پێویست دەرنەدەبڕی. پێشتر (نامۆ) ی ئەلبێر کامۆ و (هەڵچوون) ی جان پۆل سارتەر و (مالْئاوا ئەی چەک) ی هەمنگوا و (گوڵە بەدەکان) ی بۆدلێرم خوێندبۆوە، ڤێرلین و رامبۆشم ناسیبوو، خوێندنەوەی ئەوانە، ئارەزووی ناسینی گەورە ئەدیبە پێشڕەوەکانی لە دڵدا فراوانکردم، بەتایبەتیش کە خۆشم خەونم بەوە دەبینی بیم بە نووسەرێکی پێشڕەو.

یەکەم کتێبی جیمس جۆیس کە خوێندمەوە (دبلنیەکان) بوو. لەناو کەسایەتییەکانی ئەم کۆچیرۆکە و کەش و هەوایەکەی، شاری دبلنم بەتەواوی ناسی، هەر وەک چۆن پێشتر بەهۆی ڕۆمانەکانی نەجیب مەحفوز، شاری قاهیرە و بەشە کۆنەکەی ئەو پایتەختەم لە ڕێگەی چیرۆکەکانی (البشیر خریف) ناسی. دواتر ئەم کارەی جۆیس یارمەتیدام لە تێگەیشتنی (پۆرتریتی هونەرمەند لە تافی گەنجیدا) و (یولیسیس). ئێستاش ئەو بەرهەمە کلیلی ڕاستەقینەیە بۆ تێگەیشتی جیهانی ئەدەبی و هونەری و فەلسەفی جیمس جۆیس، کە لە (زیندەخەوی فینیگانس) دا گەیشتۆتە لوتکە. بە زۆربەی چیرۆکەکانی ناو دبلنیەکان سەرسامبووم، بەڵام چیرۆکی (مردووەکە) وەهایلێکردم لە بلیمەتی بێهاوتای جۆیس دڵنیابم، بۆیە لەو ساوە بە چڵی زێرینی ئەدەبی نوێم داناوە.

هەروەها لەبیرمە بۆ ماوەیەکی درێژ، چەندان هەفتە، ئەم چیرۆکەم خوێندەوە، بەردەوامیش کە دەگەمە کۆتاییەکەی، خۆری باشوور لەبیر دەکەم و وەها هەست دەکەم بەفر تەنیا لە ئیرلەندا نابارێت، بەڵکو لەسەرتاسەری جیهاندا. ئەمە هەستێکی سەیرە وەهام لێدەکات هەموو جارێک ئەم چیرۆکە بخوێنمەوە و چاوم دابخەم و خۆم وەها ببینم لەژێر بەفرێک وەستاوم کە بە شێوەی جلۆکە دەبارێت و لەو ئاشقەش دوور نەبم کە لە سەرمان دەخشێ و گۆرانی دواخۆشەویستی بۆ دۆلبەرەکەی دەڵێت، کە ئەویش لەبەر پەنجەرەی ژوورەکەی لێیدەڕوانێ.

کاتێکیش ئەو ژیاننامەی جیمس جۆیسم خوێندەوە کە ریشارد ئیلمان نووسیبووی، بۆم دەرکەوت جۆیسی خاوەن مالْئاوایی بۆ بڵێت. دواتر نورا بۆی دەردەکەوێ دوای ڕۆیشتنی بە ماوەیەکی کورت، بۆدکین مردبوو. جیمس جۆیس کە ئەم چیرۆکەی لە هاوسەرەکەی گوێ لێدەبێت، سالانێکی درێژ دەیهێنێ و دەیبات تا ئەم شاکارەی لێ بەرهەمدەهێنێ.

ساڵی 1905لە شاری تریستی ئیتاڵی بوو، کاتێک نامەیەکی لە ستانیسلاسی برای پێگەیشت، تێیدا برایەکەی پێپراگەیاند، ئامادەی کۆنسێرتێکی مۆزیکی بوو کە ((Plunket Greene سروودی (ئا ئەی مردووەکان oye dead)ی تۆماس

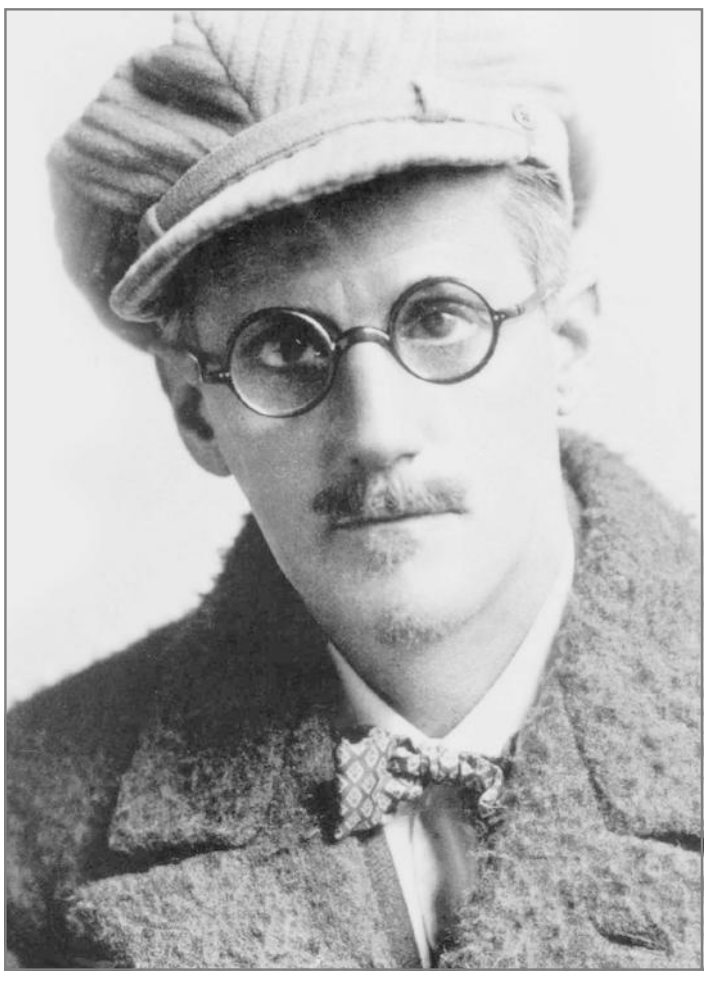

مۆری وت کە تێیدا دەڵێت: بە ڕاستی بەڕاستی ئێمە گومڕایی ساردی و بەستووین کچە جوانەکان و پیاوە جوریەکانیش

ئەوانەی خۆشمان دەویستن، تا هەتایە ڕۆیشتن

بەڵام، هەردەم تەنات لە مردنیش،

ئەوان چەندە دەروون ناسکی زیندوون بۆ کێڵگە و گوڵەکان کە بە لاوی سەیرانمان تێدا دەکرد

حەز دەکەین کەمێک چێژ وەرگرین

لەوەندە کاتەی ماوە،

و خەویش ببینین زیندووین بەر لەوەی

لە ژێر بەفری هیکلا حوکمی بەستوومان بەسەردا بدرێت

جۆیس زۆر بەو سروودە سەرسام بوو، بەجۆرێک کە لەبەریکرد و دواتریش وەک گۆرانی وتی. بەدڵنیاییشەوە ئەو سروودە پاڵپێوەنا بۆ نووسینی چیرۆکی (مردووەکە) لە ساڵی 1907 زانستی و مێژوویی باری سەرنجی خۆی دەربارەی هەر بابەتێک دەخستە ڕوو.لە نووسین و بیرو باوەڕەکانیدا کەوتبووە ژێر کاریگەری تێفکرینی گەورە زانای عەرەب وئیسلام (ئبن خەلدوون) و بە درێژە پێدەری بیرو بۆچوونەکانی ئەو دەژمێردرێت، لە یەکێک لە تەرحەکانی سەبارەت بە تاکی عێراقی دەڵێت (عێراقیەکان کەسایەتیەکی دووانەییان تێدایە (الشخصیە کاتێکیش (جۆن هیوستون)ی گەورە دەرهێنەری ئەمەریکی، ڕەگەز ئیرلەندی، وێستی ستایشی وڵاتە ڕەسەنەکەی بکات، ئەم چیرۆکەی هەڵبژاردبوو و کردی بە فیلم، کە لە بەرهەمە سەرکەوتوو و بەپێزەکانییەتی. هیوستون ئەم فیلمەی لەو کاتە ئەنجامدا کە هەستی بە نزیک بوونەوەی کۆتاییەکانی خۆی کرد. لەوانەیە لە چیرۆکی (مردووەکە) ئەوەی دۆزیبێتەوە کە یارمەتی ڕووبڕووبونەوەی ئازارەکانی دوا سات بدات، ئەم فیلمەم لە شاری میونخ بینی لە ڕۆژێکدا کە بەفر زۆر بە چڕی دەباری، ئەوسا چەندە دڵخۆش بووم کە گوێم لێبوو ئەو ئەکتەرەی کەسایەتی گابریالی ناو چیرۆکەکەی بەرجەستەکردبوو، بە دەنگێکی مات و غەمبار ئەو پەرەگرافە سەرسوورهێنەرەی وت کە چیرۆکەکەی پێ کۆتایی دێت، کە تێیدا بەڕوونی ئەو بلیمەتییە شیعریە دەردەکەوێ کە جیمس جۆیسی پێ جیادەکرێتەوە :"کاتی سەفەرکردن بۆ ڕۆژئاوا هاتووە. بەڵێ، ڕۆژنامەکان لەسەرحەقبوون، بەفر بەسەر هەموو لایەکی ئیرلەندا باریووە. بەسەر دەشتە تاریکەکانی ناوەڕاست، بەسەر بانە ڕووتەڵەکان، بە نەرمی بەسەر بودەڵەیی ئالن باریووە. لە دووری ڕۆژئاواش، بەنەرمی و ناسکی بەسەر زەویبە بەرزی و نزمییە هەڵگەڕاوە ڕەشەکانی شانون دابارێ. هەروەها بەسەرتاسەری گۆڕستانە دابڕاوەکەی سەر بانەکە، کە میشیل فوری لەناودا نێژراوە. لە سەر خاچە چەماوەکەی و ئاسنی پەرژینە بچووکەکە و لەسەر درکی دارستانە ڕووتەنەکان، کەڵەکە بووە. گیانی ئەویش وردە وردە هەڵدەوەرێ و گوێش لە بەفرە دەگرێت کە لەکاتی هاتنی دواکاتژمێری زیندوان و مردووان، بەسەر گەردوون پەرش و بڵاو دەبێتەوە."

کاتێک ویستم یەکەم کۆمەڵە چیرۆک (حکایە جنون ابنە عمی هنیە) بنووسم، کۆمەڵە چیرۆکی (دبلنیەکان) لەو کتێبانە بوو کە بە فراوانی لە بیر و یادگام دابوو. هەروەک چۆن جۆیس پێگەیەکی دیاریکراوی هەڵبژاردبوو بۆ ڕووداوەکانی ئەم بەرهەمەی کە شاری دبلنە، منیش شوێنێکی دیاریکراوم بۆ چیرۆکەکانی ئەم بەرهەمەم نیشانکرد، ئەویش گوندەکەی خۆم بوو، لە دەوەنەکانی قەیرەوان. هەندێک لە ڕەخنەگران ئاماژەیان بەوە دا ئەم کۆ چیرۆکەم وەک ڕۆمان وایە، چونکە ڕووداوەکانی لە شوێنێکی دیاریکراودایە. هەروەها کەسایەتیەکانی ناوی بەدیاردەکەون و وندەبن و دواتر و جارێکی دیکە دەردەکەونەوە.

دوای دبلنیەکان، شاکارەکەی (پۆرترێتی هونەرمەند لە تافی گەنجیدا) م خوێندەوە. ئەم ڕۆمانە ئەفسوناویەی کە تێیدا جۆیس توانیویەتی وێنەیەکی سەرسوورهێنەری سەردەمی مندالّی و هەرزەکاری خۆی بکێشێ. ئەوسا تەواو شەیدای کەسایەتی ستیڤان دایدالوس بووم، هەروەک چۆن پێشتر بە کەسایەتی مارسولتی پالاوانی (نامۆ)ی ئەلبێر کامۆ و (ئەنتوان ڕۆکنتان) ی پالەوانی (هەڵچوو) ی سارتەر، سەرسام ببووم.

دوای ئەوەی ئارەزوومەندانە بڕیارمدا سالانێکی درێژ لە دووری وڵاتەکەم بژیم، جارێکی دیکە گەڕامەوە بۆ پۆرترێتی هونەرمەند لە تافی گەنجیدا. لە ڕۆمانەکەشم (هلوسات ترشیش)، (عبدالفتاح خلیل) ی کەسایەتی سەرەکی کاتێک بڕیاردەدات (نامۆبێت)، هەمان ئەو وشانەی ستیڤان دیدالوس بە خەیاڵی دادێت کە لەبەرامبەر ئەو ناخۆشیانەی ڕووبەڕووم دێت بوەستم. هەرچی (زیندەخەوی فینیگانس) ی دوا کتێبی جیمس جۆیسیشە کە تێیدا یاری هونەری و زمانەوانی و ستایلی بەجۆرێک کردووە کە پێشتر هیچ کەسێک نەیکردبێ، تا ئێستاش وەک قەڵایەکی سەخت وایە، کە چونە ناوەوەی مەحاڵ بێت، لەو بڕوایەشم تاکۆتایی هەر بەمجۆرە بمێنێ.

جیمس جۆیس... چڵی زێڕین و ئەو یادگایەی کۆتاییەنایەت جۆیس بلیمەتی ڕۆمانی ئێرلەندی و جیهانی

نووسینی/ حەسونە موسباحی
وەرگێڕانی/ ئاکۆ عەبدوڵا

ئاشنابوونم بە جیمس جۆیس، پەیوەستە بە ئاشنابوونم بەو هزرە پێشڕەوە ئەدەبییانەی کە لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو لە تونس سەریانهەڵدا. ئەوسا لە 18ساڵەی تەمەن دابووم. تازە لە گوندی تۆزاوی بەرەو پایتەخت چووبووم و لە دەرگای باشوور (باب علیوە) چووبوومە ناوی. لە گوند سەردەمی منداڵی و بەشێک لە هەرزەکاریم بەسەربردبوو. لە مێشکمدا خەیاڵ و ئارەزوو، ڕەنگی پەلکەزێڕینەیان گرتبوو. لەبیرمە یەکەم کار کە ڕۆژی دواتر لەناو پایتەخت ئەنجامدا، گەڕان بوو بەناو کتێبخانەکانی (باب البحر)، بۆ ئەوەی لاپەڕەکانی ئەو نووسراوانە هەڵدەمەوە کە پێشتر بەر گوێم کەوتبوون، کە تا ئەو کاتە یەک دێڕم لە هیچ کامێکیان نەخوێندبۆوە. جیمس جۆیس کە شۆڕشێکی هونەری گەورەی لە بواری چیرۆک و ڕۆمان هەڵگیرساندبوو، یەکێک بوو لەوانە.

دوای خوێندنەوەی ئەو بابەتانەش کە ئەدیبە پێشڕەوە نوێیەکان (الگلائعیون الجدد) ئەوسا لە پاشکۆ ئەدەبییەکان بڵاویاندەکردەوە و لەناویاندا قسەو باسی زۆریان لەسەر دەکرد، بایەخپێدانم بەو نووسەرە زیاتربوو. ئەو ئەدیبانە بانگەوازی زەروریەتی پێوەندیبڕین بە ئەدەبی تەقلیدی و زمانی کۆنیان دەکرد کە ڕەوانبێژی وشک بەسەریدا زاڵبوو، و واقیعیشی وەک پێویست دەرنەدەبڕی. پێشتر (نامۆ) ی ئەلبێر کامۆ و (هەڵچوون) ی جان پۆل سارتەر و (مالْئاوا ئەی چەک) ی هەمنگوا و (گوڵە بەدەکان) ی بۆدلێرم خوێندبۆوە، ڤێرلین و رامبۆشم ناسیبوو، خوێندنەوەی ئەوانە، ئارەزووی ناسینی گەورە ئەدیبە پێشڕەوەکانی لە دڵدا فراوانکردم، بەتایبەتیش کە خۆشم خەونم بەوە دەبینی بیم بە نووسەرێکی پێشڕەو.

یەکەم کتێبی جیمس جۆیس کە خوێندمەوە (دبلنیەکان) بوو. لەناو کەسایەتییەکانی ئەم کۆچیرۆکە و کەش و هەوایەکەی، شاری دبلنم بەتەواوی ناسی، هەر وەک چۆن پێشتر بەهۆی ڕۆمانەکانی نەجیب مەحفوز، شاری قاهیرە و بەشە کۆنەکەی ئەو پایتەختەم لە ڕێگەی چیرۆکەکانی (البشیر خریف) ناسی. دواتر ئەم کارەی جۆیس یارمەتیدام لە تێگەیشتنی (پۆرترێتی هونەرمەند لە تافی گەنجیدا) و (یولیسیس). ئێستاش ئەو بەرهەمە کلیلی ڕاستەقینەیە بۆ تێگەیشتی جیهانی ئەدەبی و هونەری و فەلسەفی جیمس جۆیس، کە لە (زیندەخەوی فینیگانس) دا گەیشتۆتە لوتکە. بە زۆربەی چیرۆکەکانی ناو دبلنیەکان هەیە، تکایە پاش مردنم لە فەوتان ڕزگاریان بکەن و بۆمی چاپ بکەن)، بە داخەوە کەسێک نەبوو وەسیەتەکەی جێبەجێ بکات و تا ئەمڕۆش زۆربەی بەرهەمە چاپ نەکراوەکانی بێ خاوەن ماونەتەوە..

سەرچاوە: www.alarab.co.uk
17/ 9 / 2009